
ПРАВНО ТЪЛКУВАНЕ И/ ИЛИ ИЗКУСТВЕН ИНТЕЛЕКТ

гл. ас. д-р Георги Михайлов

Югозападен университет „Неофит Рилски“

Международно висше бизнес училище

Резюме. Докладът разглежда предизвикателствата, които променената житейска действителност отправя към правото, неговото тълкуване и прилагане. Акцентираща се върху технологичния прогрес и взаимодействието на правото с изкуствения интелект. От една страна са безспорните ползи от изкуствения интелект, а от друга - необходимостта от запазване на хуманната същност и приспособимост на правото, изразени най-ярко в тълкувателната дейност. Разглежда се фундаменталният въпрос: Трябва ли изкуственият интелект да замени тълкуването в правото или е възможно постигането на функционално равновесие?

Ключови думи: тълкуване на правото; изкуствен интелект; опасност от изкуствен интелект; право в електронна среда.

Въведение

Правото следва ритъма на обществения живот. Колкото по-сложно става устройството на обществото, толкова по-сложна като съдържание и по-обемна като количество става правната нормативна уредба. Съвременният обществен модел се промени изключително много през последните десетилетия. Новите технологии, развитието на изкуствения интелект, който позволява много от човешките дейности да се заменят от машините; глобализацията, която премахва национални, културни, религиозни и други граници; улесненият начин на придвижване и общуване – това са все фактори, които променят човешкото ежедневие до неузнаваемост в сравнение с три десетилетия назад във времето. Мобилен, забързан, високотехнологичен, а същевременно и усложнен поради психическото натоварване в ежедневието за сметка на облекчените физически натоварвания, съвременният свят създава множество предизвикателства пред правно-нормативната уредба и нейното тълкуване.

Разнообразието от обществени взаимодействия, новата обществена среда и многобройните правни казуси, които затрупват съдилищата и администрацията, създават затруднения и представляват предизвикателство за тълкуването и прилагането на правото.

Основната дейност, която отличава работата на юриста, е тълкуването на правото (Zinovieva 2023). Мисловният процес, който се основава на познанието, има за цел да достигне до смисъла на правните разпоредби, за да може да се разреши правният казус.

Формулата за разрешаване на правни казуси е позната в теорията на правото като юридически силогизъм (Berzhel 1993). Състои се от два компонента: малка предпоставка, която представлява фактическите особености, пораждащи конкретен правен казус (договор, правонарушение или друг вид юридически факт) и голяма предпоставка, която представлява абстрактно и общообхватно описание на житейска ситуация, която е заложена в правните норми, за да предизвика правото (законовото описание на определен вид договор, определен вид правонарушение или друг юридически факт, който законът описва).

Всеки конкретен юридически казус представлява малка предпоставка, която е описана абстрактно в законодателството (голямата предпоставка), за да бъде обвързана с абстрактно формулирани правни последици. Работата на юриста се състои в това да сравни малката предпоставка (конкретния казус) с голямата предпоставка (законовата хипотеза), като при наличие на съвпадение, абстрактно описаните в закона правни последици трябва да бъдат приспособени за разрешаване на конкретния казус. Следователно юристът се нуждае не само от знания за фактите и правото, но и от умения да тълкува, за да свърже фактите с правото и от това взаимодействие да извлече конкретно предписание за подкреждане на фактически съществуващия правен ред. Неслучайно римските юристи казват: Дайте ми фактите, за да ви дам правото. Връзката между фактите, които пораждат спора и правото, което трябва да го уреди, се изгражда въз основа на тълкуването (Kolev 2015).

Електронните технологии и юридическата професия

Развитието на електронните технологии през последните десетилетия повлияват изключително силно и върху юридическата дейност, в това число и върху тълкуването на правото. Трябва да отбележим, че то е значително улеснено от правно-информационните програми, чрез които огромен обем от информация може да бъде систематизирана и анализирана за много кратко време, като се спестят значителни усилия. Правно-информационните системи, като „Лакорда“, „Лексебра“ и „Апис“ представят възможност за юристите да се запознаят само с едно кликуване на бутона под съответната правна норма с всички ключови съдебни актове от българското правораздаване, които се отнасят към съответната законова норма. По този начин познанието, необходимо за разрешаването на един правен казус, е достъпно в дома на всеки практикуващ юрист. Той трябва единствено да го осмисли.

Образно казано: познанието, което представлява храна за мисловната дейност, изобилства. Това е и една от причините, която поражда необходимостта съвременното висше образование да бъде ориентирано повече към качественото юридическо мислене, разбира се, без да пренебрегва необходимата основа от безусловни правни познания.

Електронните технологии и правно-информационните системи безспорно оказват благоприятно въздействие върху тълкуването и всички юридически дейности. Наличието на „Единен портал за електронно правосъдие“ улеснява достъпа до делата и оказва благоприятно въздействие върху прозрачността на съдебния процес. „Системата за сигурно електронно връчване“ улеснява обмена на документи не само между съдилищата и страните по съдебните казуси, но и между гражданите и администрацията. Могат да бъдат посочени още много примери за улеснение и усъвършенстване на юридическата дейност. Съществуват процеси, които се автоматизират и улесняват много юристите и адресатите на правните предписания. До настоящия момент обаче тълкуването е в основата на осъществяването на юридическата дейност и професия в България и в Европа.

Развитието на технологиите и създаването на интелект с различна същност и функционалност предполагат отговор на въпроса: След като технологиите и изкуственият интелект успяват да заместят човешкия фактор в толкова много сфери, защо това да не се случи и с тълкуването на правото? Колкото и абсурден да изглежда поставеният въпрос, той трябва да бъде париран от юриспруденцията още преди да бъде открито обозначен.

Какво представлява изкуственият интелект и може ли да бъде алтернатива на правното тълкуване?

От няколко десетилетия учените непрекъснато развиват изкуствения интелект, представляващ автоматизиран процес, програма, която се захранва от предварително заложен от човека информация, за да може при зададени команди от човека, да възпроизведе определен резултат. На този принцип работят принтерите, автоматите за напитки, машините за гласуване и др. подобни машини. Човекът изразява воля, според която машината го улеснява, извършва вместо него определена операция. До настоящия момент изразената воля, решението за извършването на дейности с помощта на машините, се формира от потребностите, интересите, мотивите и целите, които хората имат.

Въпросът за изкуствения интелект, който да замени човека възниква с появата на изкуствен интелект от нов вид, а именно *генеративният изкуствен интелект* (Endzhov 2023). За разлика от предходните и масово използвани машини с изкуствен интелект, които предлагат решения на базата на предварително зададена информация,

генеративният изкуствен интелект е създаден така, че да развива непрекъснато информацията, с която разполага. Пример за изкуствен интелект от ново поколение е широкоразпространеният „ЧатДжиПиТи“ (ChatGPT), който непрекъснато се развива и дава все по-информирани, логични и обосновани отговори на въпросите, които му се задават. Въз основа на заложената програма за задълбочено изучаване на информацията, генеративният изкуствен интелект непрекъснато се развива на принципа на действие на човешката нервна система, като мрежата от информация се самоусъвършенства, като търси нови, по-добри решения за всяка ситуация. Можем да направим опит с програмата на „ЧатДжиПиТи“, като я попитаме относно информация за определена тема, тя ще ни предостави отговор. След известно време отговорът на същия въпрос ще бъде различен, по-информиран, по-задълбочен и по-аналитичен, защото програмата има способността да се самоусъвършенства.

Това е и основната разлика с всичко познато допреди няколко години в света на новите технологии. Генеративният изкуствен интелект е програмиран така, че да се самоусъвършенства, като автоматично и без човешка намеса използва алгоритми за създаването, анализирането, синтезирането или промяната на информация. В резултат на тази особеност той е в състояние напълно да замести човешкия разум като предложи много по-задълбочено познание и по-добро разрешение на проблемите, които трябва да преодолее. В същото време генеративният изкуствен интелект може да вземе решение и напълно да изключи необходимостта от човешката воля при разрешаването на казуси от различни сфери на човешкия живот. Поради тази причина изкуственият интелект се счита за върхово постижение на научно-техническия прогрес и логично се очаква да замени много от дейностите, осъществявани от човека, като обявената крайна цел е постигането на по-добри резултати.

Парадоксалното е, че до този момент, въпреки въвеждането на нови технологии, които да облекчат работата на юристите, качеството на правораздаването е все по-лошо. Бавен съдебен процес, изобилие от човешки грешки, невъзможност за достъп до правораздаване, съмнения за корупция и зависимости, предубеденост и други недостатъци на правораздаването се приписват на човешкия фактор (Lazarova 2020). Критиката е насочена основно към тълкувателната дейност, осъществявана от юристите и моделирана от вътрешното убеждение и човешките мисли.

Описаните накратко проблеми на правораздаването в комбинация със същностните и функционални особености на изкуствения интелект (ИИ), неизбежно предполагат все по-дълбокото навлизане на изкуствения интелект в правната сфера. Възможно ли е да се стигне до

пълното заместване на тълкувателната дейност, осъществявана от юристите, с изкуствен интелект, който предоставя решение за всеки спор. Тази хипотеза не е утопия, като се има предвид, че в Китай се разработва системата на т. нар. „интелигентни съдилища“ от 2015г. насам. Тази система се основава на ИИ, който официално е институционализиран в правната система от Върховния народен съд на Пекин, според който съдиите трябва да се консултират по всеки казус с ИИ. В Китай изкуственият интелект предлага закони, създава документи, намира и поправя човешки грешки и предлага решения по всеки казус. ИИ участва във всяка юридическа дейност.

Практиката на китайските съдилищата показва, че благодарение на ИИ се спестява време и пари, които могат да бъдат вложени в друго, по-полезно направление. В същото време се твърди, че решенията са много по-справедливи и практични, защото се избягва възможността за корупция, забавяне на съдебния процес, пропускане на информация и човешки грешки. Разбира се, не липсват и критици на ИИ, като проф. Солтау, който вижда опасност в тенденцията да се търси бързина и ефективност на по-ниска цена: "А какво да кажем за качеството на решенията и за нуждите на хората? ... Опасявам се, че всяка съдебна система (със или без AI), проектирана с тази нагласа, няма да ни даде желаните резултати, ако това, което искаме, е справедливост от и за всички. Правосъдие, ориентирано към хората. ... Да не забравяме, че несправедливостта няма да бъде по-малко несправедлива, ако се случи да я получим за по-малко от 5 минути през извит екран с Full HD резолюция", казва Солтау (nauka.offnews.bg 2022).

Засега според Резолюция на Европейския парламент от 6 октомври 2021г. е недопустимо използването на изкуствен интелект в наказателното право, както и използването на изкуствен интелект от полицията и разследващите органи по наказателноправни въпроси.

Тенденциите за развитието на ИИ въз основа на неговата генеративна същност и интензивното му приложение в Китай са предпоставка за повдигането на въпроса: Трябва ли ИИ да замени напълно правното тълкуване? По-бързо, по-информирано, спестява време и пари – възможно ли е решенията, предложени от ИИ да бъдат по-справедливи и по-полезни за човека и обществото? Кое е водещото в юридическата професия и правораздаването – бързината, икономията, при които може да се постигне формална справедливост или човешкото тълкуване, което може да отрази метаюридическите основания (нравственост, естествени права, свобода, целесъобразност и справедливост (Mozzhuhina 2022), за да създаде хуманно и справедливо решение за човека и обществото?

Поверим ли правосъдието в ръцете на изкуствения интелект, рискуваме да изгубим неговата човешка същност, характеризираща се с много недостатъци, но и благоприятни последици. Теорията все още не може да обясни как ще се спазват принципите на публичност и непосредственост в правораздаването, в случай, че изкуственият интелект замени човешкия фактор и тълкувателната дейност. Публичността осигурява достъп на гражданското общество до съдебното правораздаване, като гражданите могат пряко да наблюдават събирането на доказателства в съдебното следствие и след това тяхното разтълкуване и оценяване под формата на мотивирано съдебно решение. За гражданите е важно тази дейност да се осъществява от ерудиран юрист, но преди всичко човек, който притежава присъщата за обществото здрава нравственост и отговорност.

„В името на народа“ – всяко съдебно решение или присъда трябва да отразява чувствата, стремежите, вярванията и всички обществени ценности, благоприятстващи справедливото уреждане на спора. Това е по силите на някой, който може да се постави изцяло на мястото на страните по спора, някой, който може да разпознае емоциите, поведението, езика на тялото, гласа и всичко онова, което очертава неформалната справедливост. Този някой не може да бъде различен от човешкото същество – правосъдие от човека за човека.

Кой друг освен човека може да тълкува през погледа на непосредствеността в правораздаването? Преките впечатления от очната ставка, от отговорите на въпросите от страна на свидетелите по делото, поведението на присъстващите в залата страни по спора неведнъж подсказват на опитния съдия какви въпроси да зададе, за да достигне до истината. Непосредствените наблюдения върху съдебното следствие и цялостния съдебен процес в голяма степен спомагат за разкриване на обективната истина по спора и формирането на справедливо вътрешно убеждение, което впоследствие трябва да бъде изразено обосновано в мотивите на съдебния акт. Това важи с особено голяма сила за наказателния процес, поради което се налага и необходимостта от неизменност на състава на съда в отделната съдебна инстанция.

Опасенията от навлизането на изкуствения интелект от генеративен характер в правораздаването се основават още на обстоятелството, че веднъж въведени, след това ще бъде много трудно не само тяхното премахване но и възпирането на процеса на изместване на човека и тълкуването от сферата на правораздаването. Основанията за тези опасения се коренят в настоящото незадоволително състояние на съдебната система в България. Вместо обаче да се премахват първопричините за проблемите, последните се задълбочават, като се правят опити за ограничаване единствено на някои от вредните

последници от зле работещата съдебна система. В един бъдещ, недалечен момент, посоченото състояние на съдебната система, което се предполага още от незадоволителното висше юридическо образование, ще предположи радикални реформи, пред които ще се появи алтернативата: премахване на предпоставките и условията за корупцията и некомпетентност в правната сфера или голяма част от човешкия фактор и тълкувателната дейност да бъдат заменени от изкуствения интелект.

Втората възможност крие рискове, които се разпростират върху националната сигурност на отделните държави и представляват заплаха за човечеството. В тази насока подробности разкриват редица научни изследвания, сред които и статиите „Изкуственият интелект и обществената сигурност“ и „Античовешката същност на трансхуманизма“, поместени на сайта на Национална асоциация сигурност. Не са случайни опасенията на учени, общественици и критично мислещи хора, които обосновано критикуват изкуствения интелект като стъпка към трансхуманизма.

Заклучение

Разширяване приложното поле на изкуствения интелект в областта на правото за сметка на тълкуването, осъществявано от човека, ще доведе до формално справедливи решения, които не отчитат природните особености на био-социалната същност на човека, съответно и на правото (Stalev 2022). Вътрешното убеждение на юриста, изградено изцяло чрез тълкувателната дейност, предполага недостатъци, но и предимства, отчитащи хуманната същност на правото. От една страна замаяната на тълкуването от ИИ ще преодолее възможността за зависимост, предубеденост, корупция и грешки в правораздавателната дейност. В състоянието, в което се намира българското правораздаване и осезаемата липса на справедливост, налагането на ИИ за сметка на човешкото тълкуване на пръв поглед изглежда логично и работещо решение. От друга страна, изключването на възможността за отчитане на нравствени и религиозни ценности при вземане на решения; липсата на съпреживяване и отчитане на естествените права и природни закономерности; заличаването на непосредствеността като принцип на правораздаването - ще отдалечат правораздаването още повече от неговата хуманна същност и предназначение (Lazarova, Mihaylov 2023).

Корумпирана и обвързана в зависимости съдебна система, в която непрекъснато се увеличава броят на некомпетентни кадри, наистина предполага реформа. Необходимостта от ефективно правораздаване и справедливост предполага промени в организацията на правосъдието и парадигмата на юридическата дейност. Промените трябва да започнат от премахването на корупцията и стриктното спазване на критериите при

обучението на юристите и подбора при конкурсните изпити за заемането на длъжности и професии, изискващи висше юридическо образование.

Правното тълкуване трябва да бъде улеснено и подобро, а не заменено от ИИ. Човешкият фактор винаги е обвързан както с недостатъци, така и с добродетели, доказали своята полза през опита на времето. Поради тази причина правото трябва да се развива като запази своята хуманна същност в лицето на тълкуването, отчитащо нравствени, естественоправни, религиозни, обичайни и други ценности.

В случай, че тълкувателната дейност се замени от агресивно развиващия се и налаган повсеместно генеративен ИИ, ще се опорочи не само същността и предназначението на правото, но и на всички останали сфери от човешкия живот, тъй като правото е повсеместен регулатор. Правото, икономиката, бизнесът, производството и други сфери от човешкия живот ще се изменят до степен, застрашаваща тяхното биосоциално предназначение за човека.

ЛИТЕРАТУРА

ЗИНОВИЕВА, Д. 2023. Тълкуване в публичното право. София: Сиела. ISBN: 978-954-28-4187-6

БЕРЖЕЛ, Ж. Л. Обща теория на правото, София, ЮЗУ „Неофит Рилски“ и КА „Л-КА“ 1993, 309-310

КОЛЕВ, Т. 2015. Теория на правото. София: Сиела. ISBN: 978-954-28-1719-2

ЕНДЖОВ, В. 2023. Изкуственият интелект като предизвикателство пред правото:

<https://news.lex.bg/%D0%98%D0%B7%D0%BA%D1%83%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D1%8F%D1%82-%D0%B8%D0%BD%D1%82%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%82-%D0%BA%D0%B0%D1%82%D0%BE-%D0%BF%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%B8%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D0%BA%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%BB%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE-%D0%BF%D1%80%D0%B5%D0%B4-%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D1%82%D0%BE/> [viewed 2024-05-24]

LAZAROVA, N. 2020. Necessity for access to justice for those who have not won a competition under the Bulgarian labor law. Revista Inclusiones, Abril – Junio, 7. <https://revistainclusiones.org/index.php/inclu/article/view/328> [viewed 2024-05-14]

<https://nauka.offnews.bg/tehnologii/kitaj-vkliuchva-izkustvenia-intelekt-v-svojata-sadebna-sistema-video-186962.html> [viewed 2024-05-24]

МОЗЖУХИНА, Г. 2017. Правно значение на римската fides. Годишник за правни и исторически проучвания Studia Iuridico–historica. Правно-исторически факултет на ЮЗУ „Неофит Рилски“ – Благоевград, кн. 6, година VI. 24-32

СТАЛЕВ, Ж. 2022. Нормативната сила на фактическото. София: Сиела. ISBN: 978-954-28-3921-7. с. 40

LAZAROVA, N., MIHAYLOV, G. 2023. Challenges to preserving the dignity of the worker or employee in the republic of bulgaria, *Balkan Social Science Review*, Vol. 21 No. 21 (2023), Online-ISSN: 1857-8772. <https://doi.org/10.46763/BSSR2321071>.

REFERENCES

ZINOVIEVA, D. 2023. Interpretation in public law. Sophia: Siella. ISBN: 978-954-28-4187-6

BERGHEL, Zh. L. General theory of law. Sofia: Neophyt Rilski University of Applied Sciences and KA "L-KA" 1993, 309-310.

KOLEV, T. 2015. Theory of law. Sophia: Siella. ISBN: 978-954-28-1719-2

ENZHOV, V. 2023. Artificial intelligence as a challenge to the law: <https://news.lex.bg/%D0%98%D0%B7%D0%BA%D1%83%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D1%8F%D1%82-%D0%B8%D0%BD%D1%82%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%82-%D0%BA%D0%B0%D1%82%D0%BE-%D0%BF%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%B8%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D0%BA%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%BB%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE-%D0%BF%D1%80%D0%B5%D0%B4-%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D1%82%D0%BE/> [viewed 2024-05-24]

LAZAROVA, N. 2020. Necessity for access to justice for those who have not won a competition under the bulgarian labor law. *Revista Inclusiones*, Abril – Junio, 7. <https://revistainclusiones.org/index.php/inclu/article/view/328> [viewed 2024-05-14]

<https://nauka.offnews.bg/tehnologii/kitaj-vkliuchva-izkustvenia-intelekt-v-svojata-sadebna-sistema-video-186962.html> [viewed 2024-05-24]

MOZZHUHINA, G. 2017. Legal meaning of the Roman fides. Yearbook of legal and historical studies *Studia Iuridico-historica*. Faculty of Law and History of the Neofit Rilski State University - Blagoevgrad, vol. 6, year VI. 24-32

СТАЛЕВ, Ж. 2022. The normative power of the factual, Sofia: Siela. p. 40

LAZAROVA, N., MIHAYLOV, G. 2023. Challenges to preserving the dignity of the worker or employee in the republic of Bulgaria, *Balkan Social Science Review*, Vol. 21 No. 21 (2023), Online-ISSN: 1857-8772. <https://doi.org/10.46763/BSSR2321071>.

LEGAL INTERPRETATION AND/OR ARTIFICIAL INTELLIGENCE

Abstract. The report examines the challenges that the changed reality of life poses to law, its interpretation and application. It focuses on technological progress and the interaction of law with artificial intelligence. On the one hand, there are the indisputable benefits of artificial intelligence, and on the other - the need to preserve the human nature and adaptability of law, most clearly expressed in the interpretation activity. The fundamental question is addressed: Should artificial intelligence replace interpretation in law, or is a functional balance possible?

Keywords: interpretation of law; AI; danger of artificial intelligence; law in an electronic environment.

Chief Assist. Prof. Georgi Mihaylov, PhD

ORCID: 0000-0002-8435-2825

South-West “Neofit Rilski”,

Blagoevgrad, Bulgaria

International Business School

Botevgrad, Bulgaria

E-mail: mihaylov.swu@gmail.com